

УДК 330.1:334

Трохимчук В.В.

**НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ВЛАДИ ІННОВАЦІЙНОГО ТИПУ
В СУЧАСНОМУ КОРПОРАТИВНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ**

Стаття розкриває проблематику ефективності владних відносин всередині корпорації. Виявлено можливі негативні вектори поведінки основних суб'єктів економічної влади в корпоративній структурі управління. Обґрунтовано необхідність стимулювання розвитку осередків влади, що базується на використанні людського капіталу.

Ключові слова: економічна влада, суб'єкт влади, владний потенціал, людський капітал, влада інноваційного типу.

The article focuses on the problems of power relations efficiency within a corporation. The item reveals possible negative vectors of major economic power subjects' behavior in a corporate management structure. The paper proves the need to stimulate the development of new centers of power which is based on using human capital.

Keywords: economic power, subject of power, power potential, human capital, power of an innovative type.

Сьогодні Україна знаходиться на етапі структурної трансформації економічної системи, коли формуються її інституціональні основи як фундамент майбутнього розвитку. В рамках інституціонального середовища цих змін, на думку багатьох науковців, слід особливо акцентувати увагу на інноваційних інститутах, що сприяють підвищенню ефективності виробництва, покращенню якості продукції та забезпеченню конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів. Це передбачає подальше осмислення проблем реалізації відносин власності та влади як на макро-, так і на мікрорівні, тому що саме ці інститути створюють стимули до прийняття господарських рішень, що задають вектор подальшої діяльності підприємства.

Інноваційна несприятливість вітчизняних підприємств є для України дуже болючим недоліком в контексті тих глобальних викликів, що відкидають нашу економіку на периферію світового економічного розвитку. Тому створення сприятливого внутрішнього середовища всередині господарських одиниць для продукування і розвитку інновацій набуває важливого значення.

Базові концептуальні положення теорії інновацій та теорій власності і влади сформовані такими зарубіжними вченими як Белл Д. [1], Гелбрейт Дж.К. [2], Норт Д. [3], Тоффлер А. [4], Шумпетер Й. [5] Серед вітчизняних вчених проблемами інноваційного розвитку цікавляться Гальчинський А.С. [6], Геєць В.М. [7], Федулова Л.І. [8], Чухно А.А. [9] Дослідженню владних відносин в рамках окремих підприємств присвятили свої роботи такі науковці як Задорожний Г.В. [10], Дементьєв В.В. [11], Якубенко В.Д. [12], Назарова Г.В. [13], Карачина Н.П. [14]

Водночас ні зарубіжні, ні українські вчені в своїх наукових розробках не відзначають безпосереднього прямого зв'язку між владним потенціалом суб'єктів мікрорівня та можливостями інноваційної спрямованості діяльності підприємства. Їхні роботи присвячені або окремо інноваціям, або окремо аспектам владних відносин всередині підприємства.

Тому метою даної статті є пошук ефективних форм організації влади всередині корпорації та обґрунтування необхідності сприяння розвитку інноваційних осередків влади в рамках корпоративної форми власності.

Інституціональна структура корпорації складається на основі взаємодії влади і власності, які виступають в якості фундаментальних інститутів даної локальної системи економічних відносин, і задають загальну спрямованість процесу її формування. Основними суб'єктами економічної влади в корпорації можуть бути власники компанії (акціонери),

загальні збори, управлінці (генеральний директор, менеджери середнього й нижчого рівнів), робітники компанії.

Реалізація економічної влади в рамках акціонерної власності має особливе значення тому, що виникнення цієї форми власності призвело до появи нових її носіїв. Саме поняття «акціонер» тепер представляє собою не тільки різних суб'єктів господарювання, але й різні їх інтереси, можливості, поведінку, відносини з іншими суб'єктами. Таким чином, при аналізі владних відносин в корпорації виникає необхідність враховувати, які саме акціонери можуть впливати на прийняття рішень на підприємстві, адже акціонер може виступати одразу в декількох ролях. Якщо говорити про акціонерні товариства, що утворилися в ході реформування економіки України, то для них характерні декілька груп акціонерів, які володіють контрольними пакетами акцій і прагнуть задовольнити власні різноспрямовані інтереси через можливість реалізувати свої владні повноваження:

1. Зовнішні інституціональні інвестори (аутсайдери);
2. Внутрішні інвестори (інсайдери):
 - акціонери – робітники підприємств;
 - акціонери – адміністрація підприємств.

Всі вони, як і будь-які економічні агенти, прагнуть максимізувати власну приватну вигоду, використовуючи при цьому економічну владу як один з інструментів реалізації своїх інтересів. Стратегічний поведінковий аспект діяльності кожного з них при цьому «визначається величиною витрат, які він (акціонер – В.Т.) повинний понести для отримання одиниці доходу... Чим нижча величина витрат, які необхідно понести для отримання одиниці доходу, у порівнянні з альтернативними варіантами діяльності, тим вища мотивація в даній діяльності, і навпаки». [15, 16]

В корпоративній системі чітко розмежовані власники капіталу, наймані управлінці й наймані робітники. Влада власників акцій корпорації базується на володінні виключними правами на ресурси. Ця влада формально виявляється через участь у загальних зборах акціонерів. Збори акціонерів проводять вибори і відклик директорів, вибори спостережної ради, затвердження (або не затвердження) річних фінансових звітів, вносять зміни до статуту товариства. Внутрішні механізми контролю побудовані на основі безпосередніх взаємовідносин акціонерів і менеджерів корпорації або опосередковані через раду директорів. Влада ради директорів делегується їй власниками і виявляється в ратифікації основних проектів, визначенні розміру винагороди вищого менеджменту, праві приймати на роботу та звільняти менеджерів, призначати аудиторську фірму, забезпечувати відповідну систему контролю за діяльністю менеджменту, планувати структуру капіталу корпорації. Директорат і менеджери управляють справами акціонерного товариства в інтересах власників. Влада менеджменту полягає в можливості ініціювати та приводити у дію проекти, формувати корпоративну стратегію, приймати на роботу та звільняти персонал. Ефективність дій менеджерів оцінюється у вигляді непрямих сигналів з ринку – падіння (підвищення) рівня дивідендів, рівня довіри акціонерів до рішень управлінців. Це є могутнім інструментом в контролі за діяльністю суб'єктів владних відносин. Отже, «система взаємовідносин у трикутнику «акціонери – рада директорів – менеджмент» слугує основою забезпечення ефективної діяльності компанії у середньостроковій перспективі. Для ради директорів, поряд із проблемою здійснення контролю за діями виконавчого керівництва, не менш важливою є проблема розробки й узгодження стратегії компанії. Помилковий вибір стратегії може так само негативно вплинути на компанію, як і недостатній контроль ради директорів за діяльністю менеджменту. Високий професійний рівень менеджменту здатний привести корпорацію до успіху через баланс інтересів всіх учасників бізнесу.

Корпоративним бізнесом неможливо управляти, спираючись тільки на збори, оскільки численність акціонерів здатна сформулювати стратегію розвитку корпорації, визначити міру розподілу головних фінансових результатів корпоративного бізнесу, але не здатна забезпечити конкретні механізми реалізації стратегії, а також використовувати оперативні інструменти аналізу, підготовки і прийняття управлінських рішень. Тому загальні збори акціонерів, хоч і є найвищим органом влади в корпорації, змушені делегувати частину владних повноважень структурам, які на постійній основі забезпечують поточне управління відтворювальним процесом корпорації. Мова йде про раду директорів, яка концентрує у себе функції стратегічного управління, та виконавчий комітет, якому належать функції оперативного управління.

Отже, представники кожної з ланок корпоративного управління мають певний владний потенціал, наявність якого зумовлено контролем над певними видами ресурсів. [16, 89] В системі корпоративних відносин передача влади здійснюється від загальних зборів акціонерів до наглядової ради, а потім виконавчому органу (правління), далі від генерального директора (голова правління) до керівника підрозділу і від нього вже до звичайного менеджера або спеціаліста. Такий рух влади – знизу вгору і зверху вниз вертикально, є віссю влади і може породжувати або концентрацію влади у однієї особи, або її розпорошення серед багатьох осіб, що забезпечує її багатосуб'єктність і підключення до процесу влади осіб з потенціалом, який був незапитаним у цій сфері.

Якщо виникає концентрація влади, то у системі корпоративних відносин вона означає формування наступних осередків влади:

1. Влада, яка базується на основі власності акціонерів на частки фіктивного капіталу і приймає форму контролю консолідованої групи акціонерів над сукупним пакетом акцій (тобто контрольним пакетом). Консолідація декількох міноритарних пакетів акцій перетворює раніше розрізнену сукупність дрібних акціонерів, яких характеризує спекулятивна поведінка на фондовому ринку, в організовану групу, інтереси якої виходять далеко за межі локальних інтересів відокремлених акціонерів (орієнтація на довгостроковий розвиток). Така група зацікавлена не тільки і не стільки в дивідендній участі в прибутку корпорації, скільки в ефективному інвестуванні розвитку підприємства, тому що розвиток веде до зростання ринкової оцінки всього корпоративного бізнесу і перетворює учасників групи в активних суб'єктів стратегічного управління розвитком корпоративних відносин. У підсумку узгодження економічних інтересів рядових акціонерів обертається приростом обсягу їхніх владних можливостей в корпорації.

Утримання певної частки в акціонерній власності означає придбання певного ступеня економічної влади в корпорації і стратегічний характер поведінки на фондовому ринку. Загальні збори акціонерів є найвищим органом влади та управління всіма справами корпорації. «Через збори акціонерів як вищий орган влади і через сформовані ним спеціальні представницькі органи (спостережна рада, ревізійна комісія і т.і.) вони (акціонери) вирішують всі принципи стратегічні питання розвитку фірми, контролюють, оцінюють і стимулюють діяльність вищих менеджерів». [12] Власність на частки фіктивного капіталу стає основою для всієї системи влади в корпорації. Акціонери, якщо прийняте відповідне рішення, можуть перетворювати її шляхом поглинання інших суб'єктів ринку або з відокремленням внутрішньої структури корпорації у вигляді самостійних господарюючих суб'єктів, ліквідувати корпоративний бізнес і розділити між собою всі активи, що залишилися. При цьому даний осередок влади може використовувати такі джерела влади як матеріальні і фінансові ресурси або специфічні ресурси (наприклад, авторитет, кредит довіри у акціонерів, представників техноструктури і виконавчого персоналу). В українських корпораціях контролююча група акціонерів або обмежується контролем заради збереження

активів, які в певний момент часу не мають попиту на ринку, і чекає стратегічного інвестора, або монополізує грошові потоки корпорації і відчужує всіх інших акціонерів від участі в розподілі корпоративного прибутку. Такий контроль може призвести до краху підприємства в майбутньому.

2. Влада, яка базується на основі оперативного управління товарними і грошовими потоками корпорації. Її концентрують в своїх руках менеджери вищої ланки (члени спостережної ради), які прагнуть створити як легітимні (через участь у фіктивному капіталі підприємства), так і протилежні таким форми своєї участі в доходах корпорації (наприклад, через використання фінансових ресурсів на цілі, що не співпадають із стратегічною метою корпорації). Але інформаційна і аналітична залежність ради директорів від виконавчого органу корпорації може створити умови перерозподілу влади від перших до останніх, тому, щоб утримати владні повноваження, членам спостережної ради необхідно потурбуватись про власне забезпечення незалежного доступу до корпоративної інформації, наприклад, через послуги зовнішнього аналізу та консалтингу. Джерелом влади даного осередку є його монопольне положення по відношенню до існуючої для корпорації сукупності потоків товарів, грошей, нематеріальних активів, праці, що дозволяє контролювати значимі елементи відтворювального процесу.

3. Влада, що базується на використанні особливих знань, вмінь та навичок. Це є людський капітал, який представлений в корпоративній техноструктурі, виконує ряд необхідних функцій: організація та управління корпоративним бізнесом; забезпечення стійкого розвитку системи корпоративних відносин; забезпечення інноваційного характеру відтворювального процесу; формування гнучкої структури фінансово-господарської діяльності. Людський капітал представлений в основному в корпораціях, які функціонують на передових рубежах науково-технічного прогресу, є лідерами в своїх галузях, виходять за межі своїх національних економік.

Влада, що базується на знаннях, і власність на людський капітал як результат послідовних інвестицій в розвиток потенціалу людської особистості, характеризують систему корпоративних відносин в умовах постіндустріальних економічних перетворень. Виділимо декілька суттєвих аспектів, які характеризують поняття людського капіталу.

По-перше, людський капітал відображає таке об'єктивне явище, в якому концентрується все необхідне для його розвитку: енергію, інформацію, навички, знання, ідеологію, владу та ін.

По-друге, людський капітал відображає факт капіталізації самої людської особистості. Мова йде про таку форму організації людських здібностей, яка може бути уподібнена до основного капіталу процесу виробництва. Вказана форма приймає участь в декількох циклах виробництва, по частинах переносить свою вартість на створений продукт, фізично й морально зношується.

По-третє, людський капітал представляє собою різновид вартості, що здатна створювати нову вартість. Власник людського капіталу не вступає у відносини купівлі-продажу своєї робочої сили із функціонуючим капіталістом, він може дозволити собі запропонувати власникам інших форм капіталу партнерські відносини з метою ефективного комбінування декількох форм капіталу і створення конкурентоздатних продуктів.

Такий осередок влади характерний для корпорацій, які функціонують в рамках інноваційного типу відтворення. Але для українських підприємств така ситуація на сучасному етапі навряд чи можлива, тому що рентна орієнтація економіки протидіє формуванню осередків «наукової влади» у вітчизняному корпоративному секторі. Оскільки техноструктура відчужена від участі в прибутках, вона прагне забезпечити свої інтереси за рахунок встановлення контролю над корпоративними витратами. Менеджери і спеціалісти

отримують на основі такого контролю можливість формувати свої нелегітимні доходи, штучно роздуваючи витрати і зменшуючи прибуток, а також ускладнювати управлінські процедури, що дозволяє підвищити власний статус та оцінку своєї праці. Така поведінка неминуче призводить до зниження ефективності корпоративного бізнесу і його ринкової оцінки. Отже, корпорація скоріше більш зацікавлена у забезпеченні участі в прибутках представників техноструктури.

Система участі техноструктури та виконавчого персоналу в прибутках корпорації забезпечує узгодження економічних інтересів основних суб'єктів корпоративних відносин. Виплата винагородження з прибутку не тільки розширяє межі оплати праці менеджерів, спеціалістів та інших співробітників, але й сприяє ефективності влади, стримує процес розростання корпоративних витрат, розширює можливості само інвестування, сприяє подоланню бюрократичних тенденцій в розвитку системи корпоративного управління.

Отже, техноструктура в умовах незацікавленості може представляти собою господарську бюрократію. Бюрократія традиційно розуміється як втілення самодостатньої державної влади. Але влада заради влади й управління заради управління мають місце і в господарському процесі корпорації. Техноструктура, яка існує сама по собі і сама для себе, є втіленням бюрократичних тенденцій в сфері корпоративних відносин. Вона зацікавлена в здійсненні господарської влади в корпорації без тягаря відповідальності за отримані результати, в переводі відносин власності під свій повний контроль, який дозволить узурпувати потоки корпоративних доходів і фактично розпоряджатись результатами функціонування корпоративного капіталу.

В сучасних умовах розвитку економіки України, нажаль, ні держава, ні самі корпорації не надають пріоритетного значення процесу інвестування в людський капітал для подальшого розвитку вітчизняної економіки, адже це дозволило б сконцентрувати інвестиційні ресурси на найважливіших напрямках соціально-економічного прогресу, сформувати точки зростання економіки і забезпечити його прискорення.

Інвестування в людський капітал в системі корпоративних відносин об'єктивно посилює таке джерело влади як знання. Влада є могутнім інституціональним фактором економічних перетворень, оскільки вона певним чином локалізує відносини власності, встановлює обмеження процесу розвитку власності у просторово-часовій формі, а також регулює розподіл результатів господарської діяльності між її суб'єктами. Влада, що базується на знаннях, забезпечує гуманізацію корпоративного управління й оптимальне узгодження економічних інтересів основних суб'єктів корпоративних відносин, соціальну орієнтацію розвитку корпоративного капіталу, а також як власну мобільність, так й рухливість і гнучкість всієї системи корпоративних відносин. Така влада володіє здатністю до динамічного перерозподілу від одного суб'єкта до іншого. Сучасна економіка створила механізм, що забезпечує таку передачу знань з мінімальними трансакційними витратами – комп'ютерні мережі.

«В кінці ХХ століття, в умовах постіндустріальної економіки У.Гейтс підкорив своїх інтелектуальних співробітників цілям розвитку корпорації інноваційного типу і зміг утримати їх від переходу до інших компаній... Влада у нього спирається на партнерські відносини із лідируючими співробітниками корпорації...». [17] Партнерство – це один з факторів підвищення ефективності функціонування інституту економічної влади в рамках корпоративної форми власності, оскільки воно передбачає участь всіх учасників владних відносин в розробці й прийнятті рішень. Партнерство характеризує взаємини власників, менеджерів, персоналу на основі сприяння інтеграції інтересів, намірів, прагнень, розуміння і підтримки ними один одного. Ми вважаємо, що саме формування економічних осередків влади інноваційного типу в системі корпоративних відносин, на практиці забезпечить

поєднання власності, праці й управління, сприятиме зростанню творчого потенціалу учасників владних відносин у вирішенні проблем соціально-економічного розвитку в рамках корпоративної форми власності.

В Україні розвиток вони можуть отримати тільки за умови серйозної державної підтримки інноваційних процесів. Джерело даного осередку влади – це процес освоєння нових продуктів, а також нових способів управління виробництвом. Перерозподіл влади на користь нових центрів забезпечується на основі як концентрації найбільш ефективних ресурсів, так і формування високого кредиту довіри до успішних починань в корпоративному бізнесі.

Таким чином, розширене відтворення людського капіталу в системі відносин корпорації підводить під інститут влади корпорації якісно нову основу накопичених знань. При переході до постіндустріальної економіки влада розширює кількість своїх джерел. Влада, яка базується на традиціях, послідовно уступає свої позиції владі, яка народжується з якісно нових джерел: знань, суспільної згоди, доступу до інформаційних потоків.

Література

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования /Д. Белл; пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. - М.: РГБ, 2009. – 783 с.
2. Гэлбрейт Дж.К. Новое индустриальное общество: [пер. с англ.] /Дж.К. Гэлбрейт. - Москва: АСТ Санкт-Петербург: Транзиткнига, 2004. – 478 с.
3. Норт Д. Институції, інституційна зміна та функціонування економіки [Текст] /Д. Норт; пер. І. Дзюб. - К.: Основи, 2000. - 198 с.
4. Тоффлер Э. Метаморфозы власти: Знание, богатство и сила на пороге XXI в. /Э. Тоффлер; [пер. с англ.: В.В. Белокозов и др.; науч. ред., авт. предисл. - П.С. Гуревич]. - М.: АСТ, 2003. – 669 с.
5. Шумпетер Й. Теория экономического развития: Капитализм, социализм и демократия /Й. Шумпетер; [пер. с нем.: В.С. Автономов, М.С. Любский, А.Ю. Чепуренко]. - Москва: Эксмо, 2007, 861с.
6. Інноваційна стратегія українських реформ [Текст] /А.С. Гальчинський [та ін.]. - К.: Знання України, 2002. - 336 с.
7. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку [Текст] /В.М. Геєць [та ін.]; ред. В.М. Геєць; НАН України, Інститут економічного прогнозування. - К.: Інститут економічного прогнозування НАН України; К.: Фенікс, 2003. - 1008 с.
8. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика [Текст] /Л.І. Федулова [та ін.]; ред. Л.І. Федулова; НАН України, Інститут економічного прогнозування. - К.: Основа, 2005. - 550 с.
9. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України [Текст] /А.А. Чухно. - К.: Логос, 2003. - 631 с.
10. Задорожный Г.В. Собственность и экономическая власть [Текст] / Г.В. Задорожный. - Х.: Основа, 1996. – 141 с.
11. Дементьев В.В. Власть: экономический анализ [Текст]: основы экономической теории власти /В.В. Дементьев; Донецкий национальный технический ун-т. - Донецк: Каштан, 2003. - 199 с.
12. Якубенко В.Д. Базисні інститути у трансформаційній економіці: [Монографія] /В.Д. Якубенко. – К.: КНЕУ, 2004. – 252с.
13. Назарова Г.В. Институціоналізм влади в управлінні корпораціями /Г.В. Назарова // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2006. - Випуск 103-2. – с.136-141
14. Карачина Н.П. Економічна поведінка підприємства в тривимірному просторі потенціалу системи влади /Н.П. Карачина //Актуальні проблеми економіки. – 2010. - №9. – с.127-136
15. Дементьев В.В. Мотивация собственника и структуры экономической власти /В.В. Дементьев //Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая.– 2007. - Випуск 31-1. – с.15-20
16. Тарасенко О.В. Влада в корпоративному управлінні /О.В. Тарасенко //Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2005. - Випуск 89-2. – с.83-89
17. Минз Г. Деньги и власть: история бизнеса /Г. Минз. – М.: «ИК Аналитика», 2002. – 234 с.

*Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф. Мазурком П.П. 21.01.2011р.*

*Надійшла до редакції:
10.01.2011 р.*